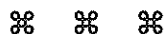

הרב אלישב אביחיל

אמנות מתוך אמונה

ראשי-פרקים

- א. העיסוק באמנות – אות לתחיית האומה
- ב. אמנות אמונית ולא מופקרת
- ג. מקומו של הדמיון לאחר ההגיון
- ד. מסרים שליליים החבויים בציור

א. העיסוק באמנות – אות לתחיית האומה

בית-המקדש הוא היצירה האמנותית היפה והאצילית ביותר מאז ומעולם הקרוי "נויו של עולם". (זבחים נד עמ' ב) סדר המציאות הוא, ששיא האומנות והיופי, מצוי דווקא בשיא הקדושה. האומן שהופקד בצו השמימי על פאר היצירה האנושית הזאת, "בְּצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּרִי" (שמות לא, ב) היה בצל אל ובאומנותו ידע לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ (ברכות נה, א). מובא בתז"ל, שכשרון אומנותו הוכן לו כבר בראשית היצירה האנושית, בעת שהאומן ב"ה יצר את עולמו, (שמו"ר מ, ב) כלומר, כשרון האומנות שבאדם היוצר, מחובר וקשור לעצם היות האדם "פאר היצירה".

מקומו של כשרון האמנות מושרש ביסודות הקדש, ומיועד לאלו השוכנים בצל חכמת הא-ל, וחשים את רישומי וציורי הקדש במציאות. (אוה"ק א עמ' רלו לר' קוק) "כל זמן שחסר גם שרטוט אחד הגנוז בעומק הנפש שלא יצא אל הפועל, עוד יש חובה על עבודת האמנות להוציאה" (עולת-ראייה לראייה קוק ח"ב עמ' ג).

אם עד כה דובר במצב האידיאלי, הרי שמאז "נְלָה כְבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל" (שמו"א ד, כא) ועמנו פוזר לקצוות תבל, נחרב כשרון היצירה האמנותית וניתן לבעלי דמיונות והתפעלות-ארצית.

"יצירה עצמית ישראלית, במחשבה ובתוקף החיים והמפעל, אי אפשר לישראל אלא בארץ ישראל" (אורות אי"י לראייה קוק ג) וזאת משום ש"הדמיון אשר בארץ העמים, עכור הוא ומעורב במחשכים, בצללי טומאה וזיהום" (שם ה) הדמיון החולה של העם ודאבון נפשו בגלות, סימא את עיני היוצרים והאומנים,

אשר חדלו להאמין בחייהם, וכשרון אומנותם שקע במסך החשיכה (עפ"י דברים כח, טה).

חלפו השנים ופעולת הגלות עשתה את תפקידה, וכאות מבשר טוב, התעוררה לפתע בנפש הבנים, השבים לביתם לאתר תרדמה ארוכה, השאיפה להקים מוסד אומנותי ע"ש אותו אומן קדמוני, "בצלאל", ובשנת תרס"ח התייסד הבניין. קול המתנגדים הלם וגער, שכן בשבבי התחייה ניצב עדיין גוו של השטן המשחית ומשומם במסע כיליונו, ודמע השכולים לא הכיל את ניצני המשובה של אותם בנים חפצי חיים, שחפצו לשוב ולפתח את כשרון היצירה בישראל, אמנם ב"אומנות חופשית" שדבר אין לה עם דתה של תורה.

החפץ ליצור אומנות ללא אמונה בצור אלוקינו, שאין צייר כמותו, (ברכות י, א) שכל רגע ורגע ממשיך את יצירתו ומקיימה ומפארה (מלבי"ם שמו"א ב, ב) הרי הוא כשרטוטי המכחול של צייר שאין בו האצלה ומושכל פנימי שהם כנשמה שמתורגמת בשרטוטי המכחול (עין איה ברכות שם).

ניתוק זה בין אמונה לאומנות, מעיד שאף ששביבי תחייה החלו מפעמים את רוח הבנים, עדיין רוח הגלות תופסת לה מקום בלבם. ה"אמנות החפשית" כהגדרתם, מופקרת היא מכל צדק ומוסר, מכמיהה לשמחה וטוב, מעוז הלחימה נגד כל היגונות והשלילה. אותה אמנות תפסה לה מקום דוקא בצללי הנפש שמצאה לה מנוח בריקון מבוכותיה, במעשה אומנותה.

אומנות אידיאלית, מחברת היא את הדמיון הטהור אל צללי השכל המתעלה וכמה לעולם שכולו טוב. אל יעז הצייר לתאר במחוגתו שביב פריצות וריקנות, שכן מבזה הוא בכך את ערכה של היצירה, ודוחק את שעת פיתוחם וחשיפתם של טללי התחייה של האומה הרוויה בסגולות נעלות, הנה שבה לאיתנה.

למרות כל ההסתייגות מאופן ההתעוררות, לא הסתיר הראי"ה קוק זצ"ל, את שמחתו מניצני השכינה השבה למנוחתה, ובצפיית אורותיה של הגאולה, קרא על ההתעוררות הזו, "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עלך זךח". (ישעיה ס, א) שכן חזה ש"אחד מסימני התחייה היא "הקמת "בצלאל" (אגרת קנח).

נשאר הרב על עמידת "מקדשו הפנימי", ואף שנמנע מהשתתפותו במסיבת הפתיחה, שלח אגרת שלומים, וזירז את פורצי תחייה, והשביעם להטיב במכחולם, ולזכור את מקורה העליון של האומנות העברית.

ב. אמנות אמונית ולא מופקרת

ההגדרה המקובלת לאומנות, היא כלי הביטוי לחוויה רגשית חופשית. במה מתאפיינים אותן הרגשות? האם לאמנות יעד לביטוי מחשבת יושר וצדק, אמפתיה וטוב-לבב, אהבת-אמת וקדושה, אופטימיות ואמון: או שמא לפריצות ורוח הוללות, אנטיפתיה וחוסר צדק, יצרים אפלים ויוהרה? ריבונו של עולם לא האציל לנו כשרון זה על-מנת שנשתמש בו לליבוי יצרים, ומחשבות בליעל. כשרון האומן שהינו שביב מכשרון האמנות העולמית, לא נועד לספק תענוג-ויזואלי של חסרי מעש שמבקשים להעביר זמנם ב"תרבות-פנאיי" ו"שעשוע-אסתטי" שמות-חדשים לבטלה וליצנות. אין חווית-היופי שמובעת בציור האומנותי מטרה כשלעצמה, אלא היא מוסיפה נופך וחרן לערכי הקדושה ועמל ההתעלות, ושם מקומה.

פירוש הכתוב, "שֶׁקֶר הַחַן וְהַבֵּל הַיָּפִי אִשָּׁה יִרְאֶת ה' היא תתהלל" (משלי לא, ל) אינו כשלילת היופי, שאף הוא מעשה השייט, אלא כפירושו הנפלא של המהר"ם-שיף, "אשה יראת ה' היא תתהלל - בחן וביופי" (כתובות יז, א) שכאשר היופי החיצוני קשור ליופי הפנימי של טוב ויושר, וכאשר הוא נתון ביטוי למדות טובות ולחכמה עדינה ומדויקת - אז תתהלל האשה ביופיה. אומנות-כשרה ואמיתית היא רק זו שמרוממת לערכי צדק ויושר, עדינות וקדושה, וככלל, לפיתוח האדם והתעלותו ולא לדרדורו. על יופי זה ועל יצירות אומנות מעין אלו אנו מברכים ומכירים טובה, ומקווים שתוסיף תנובת ברכה לגילוי עוד פן של חיים ואושר הגוונים בעולם.

ג. מקומו של הדמיון לאחר ההגיון

השימוש בכושר הדמיון ובצורות-דמיוניים בעת הלימוד, הוא חלק אינטגרלי מהלימוד העוסק בעניינים-מוחשיים, ואי-אפשר להגיע להבנה-שכלית שלימה בלעדיו. אמנם יש להקפיד שצורכי הדמיון יבואו רק לאחר שהשכל המושל בכוחות הנפש ומנהיגם (כוזרי ג,ה), יעורר את הדמיון והרגש, באופן ישר ומדוקדק. דמיון זה, שמצליח לתרגם את הרחורי ההגיון, מוגדר ע"י הרב קוק זצ"ל, "צילו של השכל" (אורות-הקדש לראייה קוק ח"א עמ' לרז). למשל: סוגיית "שניים או חוץ בטלית" בתחילת בבא-מציעא, מחייבת את הלומד המעיין בשכלו לדקדק בשאלותיו. (כיצד הגיעה הטלית לידי השניים? לפני מי הם אומרים "כולה שלי"? לפני מי כל אחד נשבע שאין לו בה פחות מחציה? עד היכן אוחו כל אחד בטלית? וכו') רק בעקבות בחינת התשובות

האפשרויות, עולה לבסוף ציור דמיוני אמיתי של אותו אירוע, שמצליח לתאר ולתרגם את הערך המשפטי שנדון בסוגייה, למציאות של חיים.

ציור-דמיוני בוסרי שעולה טרם הניתוח השכלי, עלול להביא לידי תיאור מעוות, כגון: שניים המטיחים זה בפני זה את טענותיהם וממתנים שהעוברים ושבים יכריעו בניהם - בעוד שכוונת הסוגיה בגמרא היא, שהדברים מובאים לביורר בפני בית דין, ושם נשמעות הטענות, השבועות ואף הכרעת הדין.

אומרת הגמרא "כל דין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית" (שבת י,א), ונשאלת השאלה מדוע הכפילות, "אמת לאמיתו"? מבאר הרב קוק בעין אי"ה שם, שדין נצרך לא רק להכיר את ה"אמת" המצויה בשי"ס ובפוסקים, אלא אף את המציאות המעשית והפסיכולוגית של המתדיינים, ולדעת למזג בין השניים. אף ביצירת האומנות יש מעין מיזוג בין הגיונה של תורה ואמונה, לבין היצירה והמעש האמוני.

שכל ללא דמיון יוצר חוסר חיות והעדר בירור נאות של הסוגיה, אך גם דמיון המתעלם מושכל, מחולל טעויות בהבנה. כך החפץ לגייס את כשרון האומנות ולהתבונן בציורים לתועלת הלמוד, חייב לבחון אם הציור נאמן לערכיה האמיתיים של תורה.

ציור-מוחשי, שהינו מרקם דמיוני הבא לתאר אי אלו הבנות לימודיות, חסר את עמל היצירה האישית של הלומד, אמנם אם נתעלם מנקודה זו, מסוגל הציור לסייע ולהקל על עמל השכל שלא הצליח לתרגם ולצייר את המציאות המופשטת. למרות הסיוע הקונקרטי בהבנת הנושא הפרטי, עלולה להיות החטאה כללית של עצם מגמת לימוד התורה, שעניינו הרמת רצון האדם ואישיותו אל עולם יותר מושכל, אידיאלי, קדוש ונשגב. מגמת הלימוד היא להעלות את שכלו של הלומד אל שכל התורה, ולא להוריד את שכל התורה אל שכלו של הלומד - ממילא לרומם את הדמיון עפ"י השכל ולא להמחיש את השכלות השכל על-פי הדמיון.

הציורים המוחשיים - במיוחד אלו שאינם באים ממקור תורת אמת וישרותה - עלולים להוריד את רמת דמיונו של הלומד, ולהחליש את שאיפותיו לכיוון הפרגמטי הבוסרי, מה שקרוי בלשון הגמרא "תפלות" (סוטה כא,ב).

מיקומה של המחשה בהכרח ימצא באופן הלימוד המתאים לילד המתפתח, כהמלצת המשנה, "בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד" (אבות ה,כא). בגיל חמש חי הילד בעולם

הדמיון, כששכלו עדיין אינו הדוחף ומנחה את הנהגותיו אלא הדמיונות הם המשפיעים בעיקר על נפשו. "מזונו" הרוחני של הילד הוא זה הנובע מעולם הדמיון, אך לא מהמקולקל ומהבהמי, כפי שלצערנו מוצג על מרקעי הטלוויזיה ורבים מספרי הילדים, אלא כפי שמוצג בעולם המקרא, בו כל מילה ופסוק, צופן בחובו חוויות דמיוניות מלאי טוהר וקדושה (מהר"ל, דרך החיים שם).

המפגש בין עולם הדמיון הטהור המצוי בפשטי ו"לבושי" המקרא, עם דמיונו הטהור והנקי של הילד, קרוי "הבל שאין בו חטא" (שבת קיט, ב) והרושם המכוון מיד ה' שהורתה אף את הפשט הנכתב במקרא, (עין אי"ה שבת פ"ה, מד) – יחד, יוצרים סינתזה מופלאה של דמיון המתפתחים לכוח יוצר של דמיון נעלה, שפסגתו היא ציורי הנבואה, "ויבדד הנביאים אֶדְמָה" (הושע יב, יא).

לא כל מפגש "יוליד" את המהלך המתפתח המתואר, ולשם כך יש הכרח שהאווירה המנטלית בה גדל הילד, תהיה נקיה וטהורה ומכוונת לחיי קדושה, הן בהנהגת החורים והמשפחה, והן בעיסוקיו בזמנו החופשי, המפתחים את חשק ההטבה והישרות, במשחקיו, ביצירותיו, ובשמיעת סיפורים בעלי מוסר-השכל, המעוררים את שאיפת היושר והטוב. (עין בלנתיבות ישראל, התרבות הישראלית לרב צ"י הכהן קוק ובאג"ר לרא"ה קוק קע).

כאשר השימוש בציורים ובתמונות מצטרף ומשתלב עם המהלך החינוכי והגידולי שחז"ל התוו לנו, אזי יש גם לו מקום "בְּמִשְׁפָּט בְּמִדָּה בְּמִשְׁקָל וּבְמִשׁוֹרָה" (ויקרא יט, לה).

שימוש מתפשר בתמונות, כדי לקצר את עמל ההבנה וההפשטה, הינו בבחינת "דרך קצרה שהיא ארוכה" (עירובין נג, ב) שיתכן והילד יבין מיד את המתואר ומצוייר, אך לטווח ארוך עשוי עולמו הרוחני הצמא והעירני להפוך לעצל ויגע, שבמקום לשקוק וליצור, הוא יבקש את הסיוע הויזואלי והתרגומי בכל עניין שיש בו עמל, ואף נכונותו להיטיב ולהעמיק במסירות ויגיעה, יגווע וידום.

4. מסרים שליליים החבויים בציור

בהמחשת הרוחניות יש סייגים וגדרים, למשל: איסור הגשמת האלוקי. האומנות הנוצרית במיוחד בתקופת הרנסנס המוקדמת, באיטליה ובהולנד, הרבתה לתאר ציורי-מלאכים ושאר תשמישי ע"ז. אנז'ליקו צייר גן-עדן ומלאכים, פיטיאנו צייר בריאת האדם, טיטאן צייר נביאים ומלאכים ובריאה, רמברנדט צייר את אברהם והמלאכים, את סולם יעקב, ואת יעקב שנאבק במלאך. על קירותיהן של כנסיות צייר בוטיצ'לי מלאכים עם "אותו האיש" ויאן

ואן ניאק שצייר מלאכים שרים. לדאבון הלב, למרות שאין לציורים אלו כל זיקה לאמת, ורבים מתארים תשמישי ע"ז ועבודתה - הם נחרטו בנפש רבים מאתנו.

ציורי האומנים הנוצריים, הושפעו מאד מהתיאולוגיה הנוצרית, ודמות החוטא והרשע הולבשו בדמותו של ה"יהודי" וכל צדיק וטוב הולבש במראה המוכר של ה"נוצרי". יעקב נדמה להם כנוצרי וצויר בדמותם של גויים באותה תקופה, ואילו דמותו של עשיו הרשע לבשה את המוטיבים שבמראה היהודי. (טסטיוניקה מאת קיפריאנוס, בישוף קרתגו בשנת 200)

התרגום הציורי לכתוב בבראשית כט, יז, "וַיְעִיז לְאֵה נְכֹחַת וְנָחַל הַיְתָה יַפֶּת וְצָר מִרְאֵה" תואר ע"י הציירים הנוצריים, כמאבק הנצחי שבין היהדות הכושלת בתיאורה של לאה, "אם היהדות", שענינה האפלות קשורות ועיוורון מכסה את דרכה, מה שמכונה בלשונם "סינגוגה המושפלת", בעוד שרחל יפת התואר צוירה בדמותה של "אם הנצרות" הזקופה והגאה, שענינה הפקוחות צופות למרחוק, מה שמכונה בלשונם "אקלזיה הגאה". אומנות אלילית זאת, לא די שאינה נאמנה לאמת ולעושר הרוח, אלא מתרגמת היא את הנפש האפלה והריקנית, שבלבה מגמות ארסיות ואכזריות, המתכסות ותופסות את מקומם באצטלת האומנות. אוי לה לאותה אומנות שהיתה נאמנת להסתה ולרצח רבבות מקדושי עמנו, שאווירת השנאה והקלון שנבטה וצמחה בפרי מכחול אותם המתיימרים להקרא אומנים, הכריעה את גורלם בידי צוררי ישראל.

בנוסף להיבט האלילי שמצא לו מקום בעולם האומנות, וממנו יש להסתייג, כן יש להסתייג מהציור הפרשני שבשקר יסודו. עניין זה מופנה בעיקר לאלו הסוברים שהמחשת דמויות התנ"ך נחוצה, ובמיוחד לילדים, על-מנת לאפשר את קירוב התנ"ך לנפשם ודמיונם. הנזק שבהמחשה כזו מרובה על התועלת שניתן להפיק ממנה. למשל, הצייר הצרפתי, גוסטאב דורה מהמאה-19, הרבה לצייר את דמויות התנ"ך, אך מכיוון שמעולם לא ראה אותם ולא יכל למצוא הנחייה לכך בכתובי המקרא, קבע עקרון-פרשני, שמן הסתם האבות והאמהות שחיו באהלים, והיה להם צאן ובקר, היו נראים כבדואיים, והנהגתם היתה אף היא זהה להם. כך החל מכחולו של האומן לרקום את דמות האבות ומעשיהם, כמראה הבדואים, ואת בני ישראל במצרים, כמראה המצריים בתקופת הפרעונים, כפי שמצוייר על קירות רבים במצרים.

כך מצויר לציור נדמה למעיין, שאותם דמויות שהם נס ודגל לחיינו, כדברי התנבא"ר פכ"ה, "שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה

אבותי אברהם יצחק ויעקב, נהפכות לדמויות זרות, פרימיטיביות, שאין דבר בינם לבין עולם אידיאלי ומפותח. למרות יופיים של הציורים, היוצרים חשק וקירבה אסתטית, מכל מקום בתודעה נעשות הדמויות זרות ומוזרות, והתני"ך מצטייר לכל היותר, כספר מעניין, ותו לא.

אי אפשר להכחיש את המשמעות הפרשנית שבאה לידי ביטוי בכל ציור, וכשם שיש לדחות כל פרשנות שמתכחשת לרוח האלוקית שבתני"ך, ולמגמה המוסרית העליונה, שאליה מכוון כל פסוק בתני"ך – באותה מידה יש לדחות כל ציור-פרשני שהצטייר על-פי מקורות וגישה נוצרית, אנטישמית, או אפיקורסית. למרות שאין להשוות את מידת העומק המובעת בפרשנות לזו המובעת בציור, מכל מקום, הרושם החווייתי שבציור, בדרך-כלל חזק יותר מזה של הפרשן, וכאשר הרושם איננו מקושר למגמות הקדושה שאליהם מכוון התני"ך, ודאי הציור חוטא ופוגם ומועל בכל המגמה שלשמה ניתן לנו התני"ך.

כאמור, כוח הרושם שבציור הדמיוני והמוחשי הוא רב, ואדרבה יש להסתייע בו לטובה. מסופר בגמרא בעירובין יג,ב, שרבי יהודה הנשיא אמר, "האי דמחזדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה (בזמן הלימוד ישב רבי יהודה הנשיא ישב בשורה אחרי ר' מאיר) ואילו חזיתיה מקמיה, הוה מחזדנא טפי דכתיב (בישעיה ל) "וְהָיוּ עֵינֶיךָ רְאוּת אֶת מוֹרֶיךָ" (ישעיה ל,כ). ראיית דמותו של תלמיד-חכם מוסיפה יראת-שמים וחכמה, לא רק מצד הבעות הפנים השופכות אור על הנאמר, כדברי המהרש"א שם, אלא מצד רושם דברי תורת-חיים, המובעים ע"י דמות מלאת חכמה וקדושה. כך אנו לומדים גם בדברי הירושלמי בשבת פ"א ה"ב: "כל האומר שמועה מפי אומרה, יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו. ומה טעמא? "אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֵּךְ אִישׁ" (תהלים לט). ערך המאמר קשור הוא לערך האומר, והבנת הנאמר תלוי גם בהכרת האומר - הן מצד אישיותו ומעלותיו, והן מצד דמותו והופעתו.

רושם הציור המסייע ללימוד מותנה בנאמנותו לאמת, ולא יתכן להשתמש בציור שקרי בלימוד תני"ך ואפילו לא על-מנת לקרב את התני"ך לנפש הילד, שאין המטרה מקדשת את האמצעים. (מסילת ישרים פ"א) ציור בו מבוטא יחס מעוות לתני"ך, עלול מאד לעורר פקפוקים, ספקות ואף חוסר אמון בערכי התני"ך, וכדברי הזהר הקדוש, "אין אמונה בלא אמת" (ויקרא קצח,ב).

כאשר התורה רצתה לתאר תיאור מדויק היא עשתה זאת לפרטי פרטים, כפי שלומדים במשכן וכליו, אך כאשר התורה לא רצתה לתאר את פרטי המציאות או הדמות, היא השאירה זאת בכוונה באופן מעורפל. כשם שיש רושם בתיאור

מדויק של מצב מסוים, כן יש רושם בתיאור מעורפל של מצב אחר, ולשניהם כיוונה ההשגחה האלוקית, שבחנה כיצד התיאור יפעל עלינו ברישומו הפשטני והמדרשי.

למשל, רצתה התורה שנדע שהאמהות – שרה, רבקה, רחל ולאה – היו אצילות וקדושות, וכן שיופיין החיצוני היה בזהות עם יופיין הפנימי, ומכל מקום לא רצתה לתאר את קווי המתאר של יופיים. כמו כן, ציורי דמויות-מופת, כאברהם אבינו בעל זקן ארוך וגדול, ההולך עם בנו הקטן יצחק, גם אם יצוירו באופן מרשים מבחינה אומנותית, אין להם שום יחס וזיקה למקור תנכ"י. תיאור זה, עלול ליצור בעיני המסתכל תדמית-שלילית, לכל דמות רבנית שלא ניחנה בזקן דומה, ולכך ודאי אין כל הצדקה. מראה אשכנזי של האבות עשוי להתקבל בהסתייגות אצל בן עדות המזרח וכן להפך, ואם התורה סתמה והעלימה במכוון, ודאי אין לצייר רשות להמציא עולם משלו, והשפעת הציור לא תהיה נאמנה למגמת התורה.

הוא הדין להצגת אישי התנ"ך כדמויות פרימיטיביות, או לתיאור בית-המקדש כבית-מטבחים ענק. קשה מאד לשרש טעות שהושגרה באמצעות ציור, מעין "גירסא דינקותא", שלפי המובא בגמרא, כמעט ובלתי אפשר לעקור (ב"ב כא, ב). מסופר בגמרא שם על יואב בן צרויה שטעה בגרסתו וקרא, "תַּמְקָה אֶת זָכָר עֲמֶלְקִי" במקום "זָכָר עֲמֶלְקִי" (דברים כה, יט) וכתוצאה מכך הכרית במלחמתו רק את הזכרים, כפי שכתוב במלכ"א יא, טו, "וַיִּךְ כָּל זָכָר בְּאֶדְוֹם". משום כך, מעדיפה ההלכה את המלמד הדייקן על המלמד הגרסן ובקי, שכן "שבשתא כיון דעל-עלי". (ב"ב שם וש"ע יו"ד רמה, יט) קשה מאד להביא בפני ילד שהורגל בציורי תנ"ך מסוימים, פירושים שאינם משתלבים בדיוק עם אותם דמויות, וכל פירוש כזה נתפס בעינינו כ"טיוח" האמת.

מאידך גיסא, ציור שיצייר ילד לעצמו, אין בכך פסול, שכן יודע הילד שציורו הוא פרי דמיונו. יצירתו העצמית של הילד, שנבנתה על גבי העמקת ההבנה הישרה, עדיפה לאין ערוך מכל ציור שבו שביב של אווירה נוצרית או אפיקורסית.

דוגמא להשפעה ההרסנית של הרושם הקיים בציור, היא הבדיה המרושעת של אחד השקרים הגדולים בהיסטוריה, המכונה "הפרוטוקולים של זקני ציון" פרי ידיים אנטישמיות רוסיות וצרפתיות. מתי-מעט קראו את תוכן הספר הזה, אך רבים מאד הזינו עיניהם והושפעו ממראה תמונות השטן, הסרטן והנחש

היהודי המלפף את כדור הארץ, ושאר תמונות-נוראיות אנטישמיות, ואין ספק שציורים אלו חוללו פוגרומים וסבל בל-יתואר לטהורי-לבב ועולי-כפיים רבים. דוגמא לטעות שעלול ציור ליצור, מובאת בפירוש תפארת-ישראל על המשנה בסוף קידושין. מובא שם ספור, שכמותו נמצא גם בספר "בן המלך והנזיר" שנכתב על-ידי פילוסוף יווני ועוסק במשלים וחיזות בעלי מוסר השכל. כתוב, שכאשר יצאו בני ישראל ממצרים, העולם כולו שמע ונחרד. כאשר משה הוציא את בני ממצרים, נאמר "שָׁמְעוּ עַמִּים? קָזוּן חֵיל אֲחֻז יוֹשְׁבֵי פְלֶשֶׁת" (שמות טו, יד), והיראה כוונה ודאי גם כלפי משה המנהיג הדגול.

שמע זאת אחד ממלכי ערב אחד, ושלח את צייריו לצייר את משה. וכשחזרו, ניתחו היועצים-הפסיכומיים את הציור, על-מנת להבין ממנו את תכונותיו ומידותיו של משה ועד כמה כוחו גדול. מסקנת החכמים היתה משונה ומפתיע: מהציור התבקש שמשה רבינו "הוא איש רע מעללים, בעל גאוה וחמדת ממון ושרירות לב וכל החסרונות שבעולם". המלך לא הרפה עד שבא לראות בעצמו את משה, ואף שאלו לפשר הפסיכומיה השלילית הזאת? השיב לו משה, שאכן מצד הנטיות הגלומות בו הוא היה עלול לכל רע, אך הוא שינה את טבעו מקצה לקצה, וכך נודע לנו שאין לסמוך על הציור.¹

מעניין שיש לציור תועלת גם בהקשרים הלכתיים-מעשיים. בשו"ת מהרש"ם ח"ג, רנו נשאל המחבר על אשה עגונה, שטענה שאדם שהתאבד בכלא במדינה אחרת זהו בעלה, ורצתה להוכיח זאת עפ"י ציור של הבעל, וביקשה להתיר אותה מכבלי העינות על-סמך אותו ציור. המהרש"ם אכן הקל בציורף עוד קולות, ובין השאר הביא את הספור הנ"ל על ציור דמותו של משה האמור.

לפני מספר שנים, נערך דיון בבית-דין רבני, בין בני-זוג שבאו להתגרש. יום אחד נעלם הבעל והאשה נשארה עגונה, והוא דאג לא להשאיר אחריו שום תמונה. איתרע מזלו, ואחד הדיינים, שהיה בעל כשרון לציור, צייר תוך כדי הדיון את הבעל. בסיוע אותו ציור, הרכיבה המשטרה קלסטרון של הבעל, ופרסמה זאת בכל העולם. ובי"ה נמצא הבעל והאשה השתחררה מכבלי עגינותה.

1 יש לציין את המדרש המכחיש ספור לחלוטין, שכן כתוב שטובו של משה היה כבר בלידתו, "וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא" (שמות ב, ב) ואומרים חכמים בסוטה יב, א, "בשעה שנולד משה נתמלא הבית כולו אור".

ה. הציור המסייע ללימוד

יש תועלת בציור, כאשר הלומד מתקשה בהבנת הנושא הנלמד. מצאנו שהקב"ה השתמש באמצעי זה בהורותו למשה רבינו את המקשי"ה, "וְנָזַח מִעֲשֵׂה הַמְּנַחֵה מִקְשָׁה זָקָב עַד יִנְכָּה עַד פְּרָחָה מִקְשָׁה הוּא כְּפִמְרָאָה אֲשֶׁר קָרָאָה ה' אֶת מִשָּׁה בֶן עֲשָׂה אֶת הַמְּנַחֵה" (במדבר ח, ד) וביאר ר' בחיי ש"מקשה" היא - מנורה, קרבן, שרצים (י"א: שקלים) והחדש, (שם) וכדברי הגמרא במנחות כט, א, "שלשה דברים היו קשים לו למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו ואלו הן מנורה וראש חדש ושרצים". בחולין מב, א מובא ש"משה נתקשה גם במיני החיות הטהורות וטמאות, "וזאת החיה אשר תאכלו מלמד שתפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה, ואמר לו: זאת אכול וזאת לא תאכל".

בלימודי החי והצומח, הנוף והאקלים, המלאכה והריאלייה המוחשית, יכול הציור לסייע להבנה. כשנפגש פרופ' לאומנות, חיים אהרון שטרק, עם הרב קוק זצ"ל, הוא ביקש ממנו, שיתמקד יותר בציור נופי הארץ ואתריה ההיסטוריים, כדי שציורים אלו יעוררו את הלבבות לחיבת הארץ ואת הגעגועים להריה ועמקיה (שמחה רוז, מלאכים כבני אדם, עמ' 379).

כמו כן ביקש הרב קוק, שבכל הציורים יהיה "צורך של מצווה, וחבוב התורה והיהדות, או שאר עניין מוכרח ונחוץ". והביע תקוותו שציורים אומנותיים, "יעשו רושם על נפשותיהם של ישראל לתורה ולתעודה וליראת ה'" (עין-אי"ה ברכות פ"ט, כז).

ציור יכול להועיל גם בהבנת פסוק כבתהלים לה, ב "הַחֶזֶק מִגֵּן וְצִנָּה (קוּמָה בְּעֶזְרְתִּי" ובהבחנה בין הצנה שנשאו חיילי יהודה, למגן שנשאו חיילי בנימין, ככתוב "וַיְהִי לְאֶסָא חֵיל נֶשֶׂא צִנָּה וְרִמָּח מִיְהוּדָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּמִבְּנִימִן נֶשֶׂאִי מִגֵּן וְדָרָכִי קֶשֶׁת מְאֹתִים וְשִׁמוֹנִים אֶלֶף כָּל אֶלֶה גְבוּרֵי חֵיל" (דהיי"ב יד, ז) כמו כן, יש תועלת בציור או דגם-משוחזר בהכרת כלי המשכן ומבנהו. (בתוספת ציון של הספקות ואי הוודאות) שימוש במפה יועיל בהבנת דרכו של אברהם אבינו מאור כשדים ארצה, והתחקות אחר נתיב הליכתם של בני ישראל במדבר. כאמור לעיל, קודם לציור ולכל אמצעי-המחשה יש להתמודד עם התיאור המקראי במאמץ השכלי של הלומד עצמו האומנות ביטוי נפלא היא לאמונה, ובי"ה עוד נחזה, "עֵינַי בְּעֵינַי יָרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן" (ישעיה נב, ח).